

**ДОНИШКАДАИ ИҚТИСОД ВА САВДОИ
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН**

Бо ҳуқуқи дастнавис

УДК 33 С Д.42
ББК 65.9/2/2/4
Ч-84

ҶУМАЕВ АСКАРҶОН ҚАЮМОВИЧ

**«РУШДИ УСТУВОРИ ИҶТИМОӢ-ИҚТИСОДИИ МИНТАҚА: ҲОЛАТ
ВА ДУРНАМО (дар мисоли вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон)»**

АВТОРЕФЕРАТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ
номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.05 – Иқтисодиёт
ва идоракунии хоҷагии халқ: иқтисодиёт, ташкил ва идоракунии
корхонаҳо, соҳаҳо, комплексҳо (иқтисодиёти минтақавӣ)**

Хуҷанд – 2019

Диссертатсия дар кафедраи иқтисодиёт ва соҳибкории Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хучанд

Роҳбари илмӣ:

Ғозибеков Садриддин Арслонбекович
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор,
мудири кафедраи менеҷменти Донишкадаи
иқтисод ва савдои ДДТТ дар ш. Хучанд

Муқарризони расмӣ:

Усмонова Тӯфа Ҷумаевна – доктори
илмҳои иқтисодӣ, профессори Донишгоҳи
технологии Тоҷикистон, мудири кафедраи
назарияи иқтисодиёт ва рушди иқтисодӣ

Бобочонов Рустам Мирзоевич – номзоди
илмҳои иқтисодӣ, дотсент мудири шӯъбаи
тадқиқоти институтсионалӣ ва сектори
иҷтимоии иқтисодиёти Донишкадаи
иқтисодӣ ва демографияи Академияи илмҳои
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муассисаи тақриздиханда: Донишкадаи соҳибкорӣ ва хизмат, ш. Душанбе.

Ҳимоя «10» октябри соли 2019 дар соати 15⁰⁰ дар ҷаласаи шӯрои диссертатсионии 6D. КОА-023 оид ба ҳимояи диссертатсияҳои номзадӣ дар назди Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон (735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон, вилояти Суғд, ш. Хучанд, микроноҳияи 17, бинои таълимии №2) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия ва автореферат дар сомонии расмии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон www.tsulbp.tj ва дар китобхонаи илмӣ донишгоҳ шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «_____» _____ соли 2019 фиристода шуд.

Котиби илмӣ шӯрои диссертатсионӣ,
номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсент:

Самадова З.А.

I. ТАВСИФИ УМУМИИ КОР

Мухимияти мавзӯи таҳқиқот. Дар шароити муосири инкишофи тамаддуни инсонӣ, қаноатмандии мутлақи эҳтиёҷоти мавҷуда ва ҳифзи захираҳои табиӣ насли ояндаро бо мушкилоти асосӣ дар ҳама давлатҳои ҷаҳон ба миён меорад.

Ҳалли ин мушкилот на танҳо кишварро, балки тамоми минтақаҳои он, ки ба принципҳои рушди устувор дар асоси истифодаи оқилонаи захираҳо, ҳифзи муҳити атроф аз ифлосшавӣ, ҷорӣ ва татбиқи технологияҳои инноватсионӣ барои нигоҳ доштани боигарии табиӣ кишварро дар оянда пешбинӣ менамояд.

Дар ин замина, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, сазовор кайд намудаанд: «Таъмини рушди устувори иқтисодӣ, ки барои мақсади баланд бардоштани сатҳ ва сифати ҳаёти аҳолии мебошад, ҳадафи стратегии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад».¹

Умуман, тадқиқот самтҳои таъмини рушди устувори ҳар як фазои маъмурӣ ва ҳудудӣ дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият мақоми хоса пайдо мекунад. Азбаски татбиқи сиёсати иқтисодӣ кушод аз рӯзи аввали ислоҳоти бозор боиси густариши муносибатҳои иқтисодии минтақавӣ бо ҷаҳони беруна гардид, рушди бахши хусусӣ барои гирифтани фоида аз субъектҳои иқтисодӣ, баъзан ҳатто ба зарари ҷомеа кӯшиш намуд. Аз ин мавқеъ дар ҳар як минтақаи алоҳидаи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳалли масъалаҳо ба монанди: ҳифзи муҳити зист; нигоҳ доштани низомҳои табиӣ; истифодаи оқилонаи омилҳои истеҳсолот, ки ба кам кардани хароҷот ва ҳадди аксар расонидани фоида; бунёд ва таҳкими заминаи устувор барои насли оянда пайдо гардид. Ҳалли ин масъалаҳои қайдгардида ба татбиқи принципҳои рушди устувор, ки ҷорӣ намудани он дар тамоми кишвар заруранд, ишора мекунад. Дар ин замина, дар асоси ҳуҷҷатҳои стратегии давлат дар солҳои истиқлолият барномаҳои дахлдор барои рушди иҷтимоиву иқтисодии ҳар як минтақаи алоҳидаи кишвар таҳия гардидаанд, ки он ба таври мӯътадил афзоиши мусбат, фаъолсозии фаъолияти иқтисодӣ ва болоравии сатҳи зиндагӣ дар минтақаҳоро, аз ҷумла дар вилояти Суғд имконият додааст.

Ҳамзамон, дар иқтисодиёти вилояти Суғд ба монанди дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ, бо дарназардошти принципҳо ва механизмҳои рушди устувор ҳанӯз ҳам норасоӣҳо мавҷуданд. Инро чунин асоснок намудан ҷоиз аст, ки дар айни замон дар вилояти Суғд иқтисодии ҳудудӣ ҳанӯз пурра иҷро накардааст, ки дар он ҷо стагнацияи sanoatӣ, қувваи кории барзиёд, истеҳсолоти пасти меҳнат дар ҳамаи соҳаҳои иқтисодиёт

¹ Выступление Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона на пленарном заседании Конференции ООН по устойчивому развитию (Рио-де Жанейро, 20 июня 2012 г.)

идома доранд. Илова бар ин, арзиши маҳсулотҳои ватанӣ хеле баланд аст, ки онро бесамар намегузорад. Инчунин, партовҳо ва ифлосшавии ҳаво назорат карда намешаванд, ба қоидаҳои истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ диққати ҷиддӣ дода намешавад ва дар бахши иҷтимоӣ сатҳи пасти зиндагии аҳоли вуҷуд дорад. Аз ин нуқтаи назар, омӯзиши масъалаҳои таъмини рушди устувори минтақаҳо, аз ҷумла вилояти Суғд, дар шароити муосир аҳамияти воқеии назариявӣ ва амалиро ба даст меорад.

Сатҳи таҳқиқи илмӣ мавзӯи диссертатсия. Тадриҷан, дар адабиёти иқтисодӣ, асосҳои назариявӣ ва методологӣ барои суботи рушди иҷтимоиву иқтисодии минтақаҳо аз ҷониби бисёре аз тадқиқотчиёни хориҷӣ ва ватанӣ тадқиқ карда мешаванд.

Муаллифони хориҷии зерин ба таҳқиқоти рушди устувор ҳиссаи назаррас гузоштаанд, Л. Вальрас, Ҷ.Гэлбранд, Ҷ. Кейнс, К. Маркс, А. Маршалл, Д. Медоуз, Д. Рикардо, Ҷ. Сакс, П. Самуелсон, А. Смит, Ҷ. Сэй, А. Тойнби, М. Фридман, Ф. Энгелс ва дигарон. Ҷанбаҳои назарраси ташаккули концепсияи устувор дар корҳои А.Арманд, М. Афанасев, А. Безгодова, В. Вернадский, Б. Герасимова, И. Грекова, И. Мазур, Н. Маслова, Б. Милнер, Н. Моисеев, А. Урсул, А. Шеулина ва ғайра.

Ташаккул ва ташкили концепсияи идоракунии минтақавӣ дар тадқиқотҳои Л. Абалкин, А. Адамеску, В. Архангелский, А. Гранберг, Н. Дорогов, Н. Калашникова, Н. Межевич, Т. Морозова, Н. Потрубач, Ю. Ребий, Х. Боссел, Ю. Неудакhin, С.Н. Бобылев, В. Сенчагов, И. Челноков, О. Тсапиева ва дигарон дида мешаванд.

Ҳалли мушкилоти марбут ба рушди устувори иқтисодиёти минтақавӣ дар корҳои олимони ватанӣ Қайюмов Н.Қ., Комилов С.Д, Назаров Т.Н., Ризоқулов Т.Р., Ғозибеков С.А., Урунов А.А., Бойматов А.А., Пўлотова И.Р. ва дигарон акси худро ёфтаанд.

Таҳқиқоти сершумор дар соҳаи рушди устувор ва идоракунии минтақавӣ, омӯзиш ва ба низомдарории маводҳои назариявӣ нишон доданд, ки онҳо масъалаҳои таҳия ва татбиқи механизми рушди устувори минтақаро дар шароити мушаххаси Ҷумҳурии Тоҷикистон комилан инъикос накардаанд.

Мақсади диссертатсия аз рушду усули назариявӣ-методӣ ва таҳияи тавсияҳои илмиву амалӣ иборат буда, барои таъмини устувории иҷтимоию иқтисодии вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Барои ноил гардидан ба мақсади мазкур, бояд вазифаҳои зерин ҳал карда шаванд:

Мувофиқи мақсад, барои ҳалли вазифаҳои зерин кӯшиш карда шуд:

- омӯзиши асосҳои назариявии рушди устувори минтақа ва муайян кардани мундариҷаи рушди устувори иҷтимоию иқтисодӣ;
- таҳқиқи усулҳои методӣ ва омӯзиши рушди устувор;
- омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонӣ дар таъмини рушди устувори минтақавӣ;
- таҳлили вазъи иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва рушди вилояти Суғд дар шароити муосир;

- тадқиқоти омили тағйирот дар нишондиҳандаҳои рушди устувори минтақа;

- муайян намудани омилҳое, ки ба рушди устувори минтақа таъсир мерасонанд;

- муайян намудани самтҳои афзалиятноки таъмини устувории рушди иқтисодӣ;

- коркарди тавсияҳо оид ба беҳтар намудани идоракунии рушди устувори минтақа.

Объекти тадқиқот маҷмӯи муносибатҳои иқтисодӣ, ки бо афзоиши сатҳи рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ ва афзоиши некӯаҳволии аҳоли дар минтақаҳост.

Предмети тадқиқот механизмҳои татбиқи принципҳои устувории рушди иҷтимоӣ иқтисодии вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи ислоҳоти бозоргонӣ ба ҳисоб меравад.

Асоси назариявӣ амалии диссертатсияро тадқиқоти олимони ватанию хориҷӣ оид ба масъалаҳои таъмини рушди устувори низоми иҷтимоӣ иқтисодӣ, санадҳои дахлдори қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил додаанд.

Асоси иттилоотии тадқиқи диссертатсиониро санадҳои қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрию-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Стратегияи Рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, монографияҳо ва мақолаҳо дар нашрияҳои махсус, маълумоти омории Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин маводҳои ҷамъоварӣ ва ҷамъбастшуда дар давоми таҳлили қор, к ибo мушоҳидаи шахсии муаллиф ташкил карданд.

Навгони илмӣ тадқиқоти диссертатсионӣ дар рушди муқаррароти назариявии рушди устувори минтақаҳо ва коркарди тавсияҳо оид ба тақомули барномаҳои иқтисодии минтақавӣ дар нақшаи таъмини рушди устувор мебошад. Дар раванди тадқиқот, натиҷаҳои зерини муайянкунандаи мӯҳтавои навгони илмӣ ба даст оварда шудааст:

- муносибатҳои назариявии рушди устувори минтақавӣ ба низом дароварда шуда бо мафҳуми концептуалӣ равшанӣ ворид карда шудааст, ки мувофиқи он: «Рушди устувори минтақаҳо – ин таъмини якҷаҳатаи мусбӣи босуръати афзоиши иқтисодӣ, ки талаботи муосирро қонеъ гардонида дар як вақт захираҳои табиӣ ва беҳбудии муҳити экологиро тавассути истифодаи васеи инноватсияҳо барои таъмини талаботи насли оянда дар як фазои маъмурию ҳудудӣ аст»;

- муносибатҳои гуногуни методӣ барои муайян кардани нишондодҳои рушди устувори минтақа омӯхта шуда, байни онҳо ду нишондиҳандаи маъмултарин татбиқи онҳо ба шароити вилояти Суғд падидор гашт ва ба назар расиданд. Яқум системаи нишондиҳандаҳои хусусӣ, ки ҷанбаҳои махсуси рушди устувор (иқтисодӣ, иҷтимоӣ, экологӣ, институтсионалӣ ва ғайра) ва татбиқи меъёрҳои интегралӣ муттаҳидгардида муайян

гардиданд. Аз ҷумла: иқтисодӣ, нишондиҳандаҳо барои таснифи ҳолати сифатии рушди инсон, ҷомеа ва табиат пешбинӣ шудаанд.

- таҷрибаи хориҷии ҷамъбастёфта ва асоси он дар минтақаҳои Тоҷикистон тадқиқи таҷрибавии муфид барои ташаккул ва рушди кластерҳои минтақавӣ (кишварҳои Аврупо, хусусан амсилаи саноатии Дания, Финландия, Норвегия ва Шветсия), таъсиси марказҳои инноватсионии минтақавӣ, истифодаи пурраи нерӯи табиӣ, инсон ва ҳамгироии минтақавӣ (таҷрибаи ИМА, Чин ва ғайра.).

- нобаробарӣ ва фарогирии ҷиддии рушди иҷтимоиву иқтисодии ноҳияҳои вилояти Суғд асоснок ва ошкор карда шуда, дар он се фазаи минтақавӣ ва маъмурӣ муайян карда шуданд, ки барои таъмини устувории рушди онҳо заруранд. Ба он дохил мешаванд: маркази саноатӣ (Хуҷанд, Бӯстон, Гулистон); минтақаҳои саноатии аграрӣ (Панҷакент, Исфара, Б. Ғафуров, Конибодом, қисман Истаравшан), минтақаҳои боқимонда ҳамчун аграрӣ тасниф мешаванд.

- далел оварда шудааст, ки дар вилояти Суғд амалигардонии принципҳои рушди устувор дар марҳилаи ташаккул қарор доранд. Ин бо сабаби он, ки дар соҳаҳои иқтисодиёт ҳаҷми пасти МММ ба ҳар сари аҳоли, стагнатсия дар саноат, қисми зиёди корхонаҳои зарарбинанда, набудани навовариҳо ва сармоягузориҳои назаррас мебошад. Дар соҳаи иҷтимоӣ - зиёда аз арзиши сабади истеъмоли аз даромади ҳар сари аҳоли. Дар соҳаи молия - даромадҳои ками буҷет, сатҳи баланди андоз барои ҳар сари аҳоли. Дар робита бо таъминоти захираҳо - норасоии кадрҳои касбӣ, сатҳи баланди фарсурдашавии воситаҳои асосӣ. Дар соҳаи экология: талафоти боигарии табиӣ. Минтақаҳои бо нишондиҳандаҳои баланди ихроҷи маводи зараровар ҷудо карда шудаанд, ки ба онҳо шаҳрҳои Гулистон, Хуҷанд, ноҳияҳои Зафаробод, Конибодом, Исфара, Панҷакент, Айнӣ мансубанд.

- омилҳои ба вазъи устувори рушди минтақавӣ таъсиркунанда муайян карда шудаанд, ки ба онҳо дохил мешаванд – таъминоти инфрасохторӣ, ҳаҷми сармоягузориҳо, дараҷаи саноатикунӣ, инноватсия, шуғл ва ғайра, ки дар асоси он амсилаи иқтисодӣ ва математикӣ, вобастагии нишондиҳандаҳои рушди устувор аз фаъолияти фаъоли иқтисодӣ ба даст оварда шуда қарор дорад. Асоснок карда шудааст, ки дар байни омилҳои нишонаҳои тағйирёбии шумораи миёнаи солонаи кормандон, инчунин сатҳи саноатикунӣ иқтисодиёти минтақавӣ ба устувории минтақа таъсирбахштар аст.

- тавсияҳо таҳия ва пешниҳод карда шуданд, ки гузариши суръатбахши иқтисодиёти вилояти Суғд ба принципҳои рушди устувор ва ҳамин тавр, истифодаи самарабахши захираҳои мавҷудаи минтақавӣ ва имкониятҳои (захираҳои) потенциалӣ, инчунин баландбардории некуаҳволии аҳоли дар оянда.

Соҳаи тадқиқот. ба Шиносномаи ихтисоси КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқ аст 08.00.05 - Иқтисодиёт ва идоракунии

хоҷагии халқ; иқтисодиёт, ташкил ва идоракунии корхонаҳо, соҳаҳо, муҷтамаъҳо (иқтисодиёти минтақавӣ), банди 3.11. - муаммоҳои рушди мунтазами мувозинати минтақаҳо; мониторинги рушди иқтисодиву иҷтимоии минтақаҳо ва банди. 3.15.- Мақсад ва механизмҳои сиёсати давлатии рушди минтақавӣ. Шакл ва механизмҳои ҳамкории минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳалли муаммоҳои калидии рушди иҷтимои-иқтисодӣ. Масъалаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии ҳукумати маҳаллӣ;

Аҳамияти назариявии тадқиқоти диссертатсия дар рушди назария ва муайянкунии мӯҳтавои рушди устувори минтақаҳо дар шароити тақвияти ислоҳоти бозоргонӣ, инчунин муносибати методологӣ ба баҳодиҳӣ ва санҷиши нишондиҳандаҳои ҳолати рушди устувори минтақаҳоро тавсифкунанда иборат аст.

Натиҷаҳои назариявии тавсияшаванда метавонанд дар коркарди барномаҳои стратегияи рушди мамлакат дар фаъолияти Вазорати рушди иқтисод ва савдо, вазорат ва муассисаҳои соҳавӣ дар оянда метавонанд истифода гарданд.

Аҳамияти амалии тадқиқоти диссертатсия дар коркарди системаи чораҳо оид ба таъмини устувории иҷтимоӣ-иқтисодии рушди минтақаҳоро дар бар мегирад. Тавсияҳои амалӣ метавонанд дар амал ва фаъолияти хоҷагидорӣ мақомотҳои иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар ҷойҳо, инчунин маводҳои назариявӣ ва амалии тадқиқот метавонанд дар муассисаҳои олии таълимӣ дар рафти тадриси фанҳои иқтисодӣ ба монанди: Иқтисодиёти минтақавӣ, Иқтисодиёти ҷаҳон, Фаъолияти гумрукӣ, Ҷуғрофияи иқтисодӣ дар омода намудани мутахассисон истифода шаванд.

Тасвиби натиҷаҳои тадқиқот. Натиҷаҳои асосии кор, тавсияҳо дар тарҳрезии кори диссертатсионӣ бо тартиби муҳокима дар конфронсҳои илмӣ ва амалӣ, мизҳои мудаввар ва семинарҳо дар шаҳрҳои Душанбе ва Хуҷанд, аз ҷумла, дар конфронсҳои: "Рушди иқтисодиву иҷтимоии давлатҳои ИДМ дар заминаи ҳамгирӣ иқтисодӣ". (Душанбе, 2014); "Рушди устувори иқтисоди инноватсионӣ дар Тоҷикистон ва Полша" (Душанбе, 2016); "Ҳадафҳои рушди макроиқтисодӣ ва тақсими маҷмӯи қувваҳои истеҳсолӣ" (Душанбе 2016); "Муаммо ва таҷрибаи идоракунии давлатии рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ" (Душанбе - 2018); «Истиқлолияти энергетикӣ-омили асосии рушди саноати кӯҳӣ ва металлургӣ (Бӯстон-2019), ҳамчунин дар конфронсҳои ҳарсолаи апрелӣ дар байни устодон ва донишҷӯёни Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон мебошад.

Интишорот. Натиҷаҳои асосии тадқиқот дар 14 нашрия бо ҳаҷми умумии 6,5 ҷ.ҷ, аз ҷумла 5 мақолаи нашршуда дар нашрияҳои, ки аз ҷониби КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин КОА Вазорати маориф ва илми Федератсияи Русия чоп шудааст, инъикос гардидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия бо мақсад ва вазифаҳои тадқиқот муайян карда мешавад, мантиқи онро инъикос мекунад ва аз муқаддима се боб, хулоса ва пешниҳодҳо, феҳристи маъхаз, бо ҳаҷми умумии 132 саҳифа

матни мошиннавис иборат аст. Диссертатсия дорои 6 расм, 20 ҷадвал, 4 формуларо дар бар мегирад. Рӯйхати сарчашмаҳои истифодашуда 134 номгӯ аст.

II. МУНДАРИҶАИ АСОСИИ КОР

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯ асоснок гардидааст, дараҷаи омӯхта шудани мавзӯи тадқиқотӣ муайян шудааст, мақсаду вазифаҳои ифода шудаанд, объекту предмети тадқиқ, наwgонии илмию соҳаи татбиқи амалии натиҷаҳои диссертатсия нишон дода шудаанд.

Дар боби якум – «Асосҳои назариявии таъмини рушди устувори минтақа» мазмунӣ иҷтимоию иқтисодии рушди устувори минтақа ва усулҳои методологии арзёбии он, инчунин таҷрибаи хориҷӣ, имконпазирии мутобикати он ва асосҳои илмӣ рушди устувор муайян карда шудаанд.

Таърихи инкишофи фаъолияти инсон нишон медиҳад, ки сарфи назар аз рушди иҷтимоию иқтисодии ҳар як давлат барои ҳалли мушкилоти иҷтимоиву иқтисодӣ, рушди минтақавӣ бо тарзи оптималӣ нигоҳ доштан ё зиёдгардонии имкониятҳои истеҳсолӣ дар оянда ҳаракат мекунад.

Ба ҳама маълум аст, ки концепсияи «рушди устувор» соли 1987 пас аз Конфронси СММ оид ба масъалаҳои экологӣ ба истифодаи иқтисодиёт ворид шуд. Дар ин ҷо, ақидаи асосӣ барои баланд бардоштани рушди иқтисодӣ, ҳифзи муҳити зист дар заминаи барқарорсозии экосистемаҳои устувори табиат ва расидан ба адолати иҷтимоӣ мусоидат кардааст.

Аз он вақт то айни замон, масъалаи рушди устувор ба мавзӯи муҳими таҳлил дар адабиёти иқтисодии хориҷӣ ва дохилӣ табдил ёфтааст. Махсусан, дар охири садаи XX концепсияи рушди устувор дар аксари кишварҳои ҷаҳон қабул шудааст. Имрӯз дар соҳаи илм ва технологияи муосир ба муайян кардани моҳияти «рушди устувор» муносибатҳои гуногун доранд. Ҳамаи онро дар як қор баррасӣ кардан ғайриимкон аст, вале мо баъзе аз онҳоро дида мебароем. Ба фикри мо, шарҳи муваффақонаи рушди устувор ба олими рус В.А. Коптюг муваффақ гаштааст. Вай тасмим дошт, ки ин концепсия ба мувозинати оқилонаи рушди иҷтимоиву иқтисодии инсоният ва ҳифзи муҳити зист, ки дар он нобаробарии иқтисодӣ дар байни кишварҳои рушдёфта ва рушдёбанда бо усулҳои таҷдиди технологӣ ва рағбатноксозии истеъмолот ба таври ҷиддӣ кам карда мешавад². Дар ин тавсиф, мафҳуми рушди устувор инҳоянд: - ҳалли проблемаҳои, ки ба ҳалли эҳтиёҷоти шаҳрвандон, бахшида ба наслҳои оянда; - истифодаи самарабахши манфиатҳои аҳолии манбаъҳои, ки рушди иқтисодӣ доранд; - тавозуни иқтисодиёт ва экология, ки ба вайроншавии манзил имкон намедиҳад.

²Коптюг В.А. Конференция ООН по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, июнь 1992 г.) Информационный обзор. — Новосибирск. 1992. - С.19-20.

Чи тавре, ки шарҳи мазмуни иҷтимоию иқтисодии минтақа, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, чун дар дигар кишварҳои пасошӯравӣ, муносибати аз таҷрибаи иқтисодии шӯравӣ мерос мондааст аксар вақт истифода бурда мешавад, аз он ҷумла минтақаро ҳамчун воҳиди маъмурию ҳудудӣ фаҳмидан мумкин аст, яъне, як минтақаи мушаххаси иҷтимоию иқтисодӣ, ки дар якҷоягӣ мафҳуми минтақа, махсусгардонӣ ва муносибатҳои иқтисодӣ муттаҳид шуданд. Бо вучуди ин, он мумкин нест, ки дар иқтисоди шӯравӣ як роҳи ягона вучуд дошт ва дар баробари ин, олимон бо усулҳои гуногун барои муайян кардани моҳияти минтақа машғул буданд, вале яке аз онҳо аввалин шуда буд. Дар ин ҷо, мо ба он ва дигар тафсириҳои минтақа диққат намедихем, зеро ҳадафи асосии мо шарҳи минтақа нест, балки масъалаҳои таъмини рушди устувор аст.

Бо дарназардошти систематизатсияи ақидаҳои олимон ва баёниҳои назариявӣ оид ба ҳолати иҷтимоию иқтисодии рушди устувори минтақаҳо, мо дар он ҷо мавқеи худро ҳамчун як маҷмӯа ҳисоб мекунем. Мувофиқи он, «Рушди устувори минтақаҳо таъмини яквуктаи афзоиши муътадили рушди иқтисодӣ, имконпазирии ҷавобгӯи ба талаботи муосир, ҳифзи захираҳо ва беҳсозии муҳити зистро тавассути васеъгардонии истифодаи навгониҳо, ки ба ниёзҳои насли оянда дар қаламрави муайяни маъмурӣ ва ҳудудӣ мусоидат мекунад, таъмин менамояд».

Дар муайян намудани сатҳи устувории рушди минтақавӣ, мо ба усулҳои дахлдори методологӣ барои баҳодиҳии рушди устувори минтақа, ки аз маҷмӯи усулҳо, принсипҳо ва нишондодҳои меъёрҳои устувории системаи минтақавии иқтисодӣ иборат аст, мувофиқи омӯзиш мешуморем.

Дар адабиёти иқтисодӣ қайд карда мешавад, ки нишондиҳандаҳои рушди устувор метавонанд аз нуқтаҳои мухталиф дида шаванд. Махсусан, илмҳои иқтисодии Русия таъкид шудааст, ки «Рушди нишондиҳандаҳои рушди устувор дар се сатҳ: мақомотҳои федералӣ, минтақавӣ (минтақаҳо, минтақаҳо, автономияҳо ва ғайра), маҳаллӣ ва локалӣ (ноҳияҳо, шаҳракҳо, шаҳрҳо ва ғ.). Дар ин се сатҳ мо метавонем системаҳои нишондиҳандаи худро бо хусусиятҳои фардӣ инкишоф диҳем».³

Бо вучуди ин, дар баробари ин нишондиҳандаҳои рушди устувор метавонанд мураккаб бошанд ва имконият фароҳам оранд, ки минтақаро аз нуқтаҳои мухталиф фарқ кунанд, алаҳусус аз ҷониби иҷтимоӣ, иқтисодӣ, экологӣ ва институтсионалӣ мустаҳкам намоянд. Махсусан, маҷмӯи нишондиҳандаҳои рушди устувор дар асоси муаммоҳои аввалиндараҷа, ки дар муддати муайяни вақт ба миён омадааст, таҳия карда мешаванд, ки ҳалли онҳо дар фазои маъмурӣ ва ҳудудии алоҳида муҳим аст.

Дар заминаи систематизатсия, умумияти инъикоси нуқтаи назари олимон дар шакли нақшавӣ имконпазир аст, ки нақшҳои умумии

³³ Бобылев С.Н. Индикаторы устойчивого развития: региональное измерение. Пособие по региональной экологической политике. М.: Акрополь, ЦЭПР, 2007. – С.9.

нишондихандаҳоро нишон диҳанд, ва он имкон медиҳад, ки мундариҷаи рушди устувори системаҳои минтақавии иҷтимоию иқтисодӣ, ки дар расми 1 инъикос ёфтааст, фароҳам меоранд.

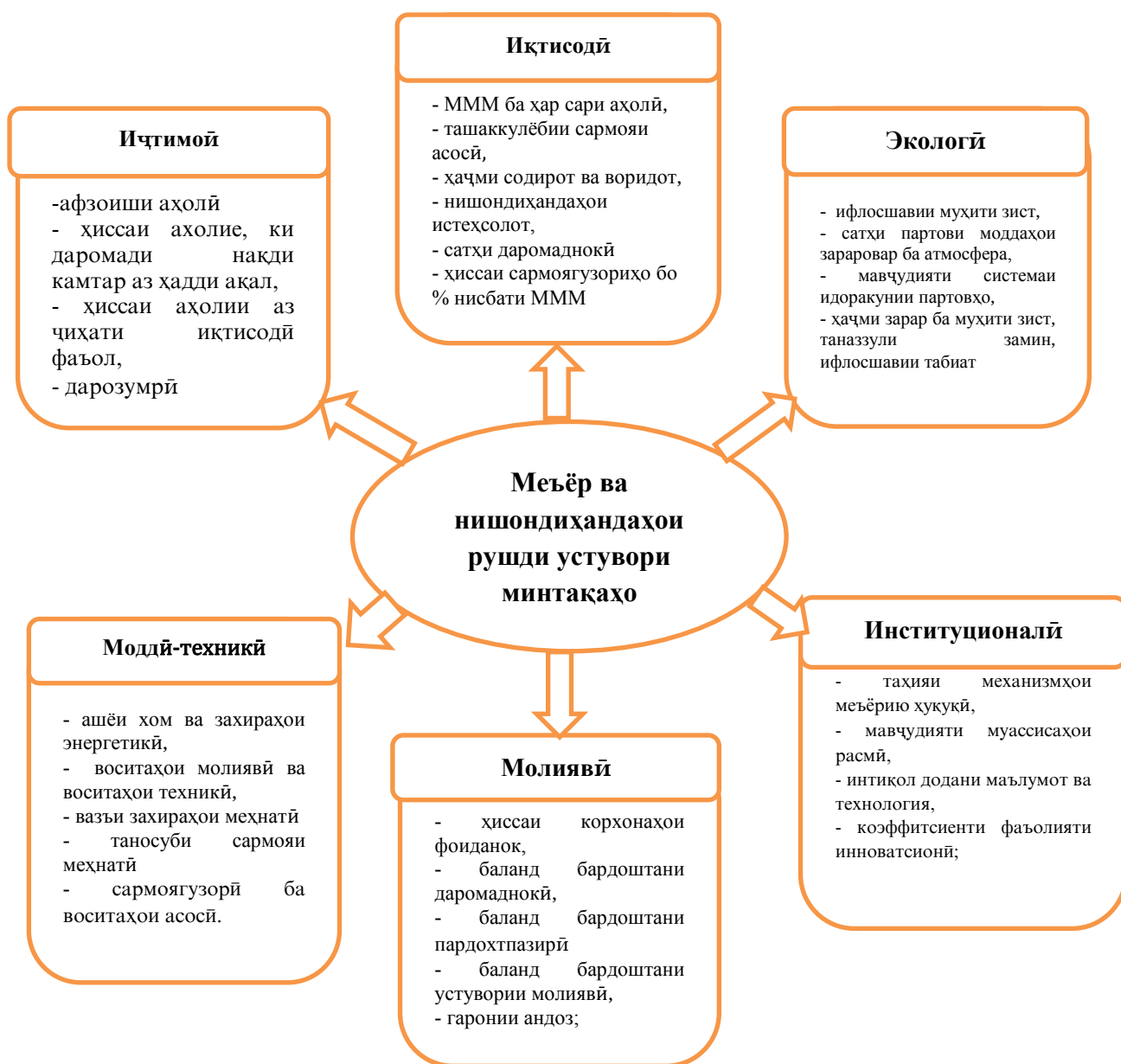
Сиёсати минтақавии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ҷузъи ҷудонашавандаи стратегияи миллӣ мебошад, бо хусусияти худ барои таъмини рушди устувори воҳидҳои алоҳидаи маъмурию ҳудудӣ пешбинӣ шудааст.

Таҳқиқи таҷрибаи хориҷӣ тасдиқ мекунад, ки дар таҷрибаи ҷаҳонӣ муносибати бештаре ба масъалаҳои танзими рушди минтақаҳо аз оғози он солҳои 80-уми садаи XX оғоз ёфтааст. Дар самти сиёсати рушди минтақавӣ ҳамчун «таносуби марказ» ба шумор меравад.

Ҳамин тавр, барномаҳои минтақавӣ дар вақтҳои гуногун ва хусусияти ҳар як кишвар амалӣ карда шуданд. Масалан, дар Англия, Фаронса, Италия, Норвегия, Шветсия, Финляндия ва Олмон, аз 90-уми садаи XX муайян кардани афзалиятҳо, ҳадафҳо ва вазифаҳои сиёсати минтақавӣ, ки диққати онҳо дар интиҳоби принципҳои адолату самаранокӣ ва ҷустуҷӯи оптималӣ ҳамоҳангӣ ва тақсимкунии оқилонаи ҳокимият байни марказ ва минтақа гардидааст.

Бо дарназардошти густариши таҷрибаи хориҷӣ, метавонад ба тавре ҷамъбаст карда шавад, ки бо мақсади рушди сиёсатгузорию устувори минтақавӣ принципҳои зерин риоя шаванд:

- Барқарорсозӣ ва тақмили мероси фарҳангии халқҳо - омили рушди минтақавӣ;
- ташаккули истихроҷи бехатар ва истифодаи захираҳои табиӣ;
- мусоидат ба туризми хушсифати дохилӣ ва байналмилалӣ дар ҷаҳорҷӯбаи ҳифзи экосистемаи минтақаҳо;
- кам кардани оқибатҳои офатҳои табиӣ;
- татбиқи ягонагии минтақавӣ тавассути рушди ҳамаҷонибаи иҷтимоию иқтисодии минтақаҳо ва баланд бардоштани рақобатпазирии онҳо;
- баланд бардоштани дониши соҳаҳои табиӣ минтақа;
- таъсиси минтақаи нави саноатӣ;
- татбиқи системаи мутамаркази инфраструктураи муназзами (нақлиёт, коммуникатсия, роҳҳо, инфрасохтори иҷтимоӣ);
- васеъ намудани истифодаи технологияи иттилоотӣ ва бехтар намудани дастрасӣ ба иттилоот;

Расми 1. Меъёр ва нишондиҳандаҳои рушди устувори минтақаҳо

Манбаъ: таҳияи муаллиф.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ афзалияти ташкили кластерҳои ҳудудиро нишон медиҳад, ки системаи идоракунии ҳамаҷонибаи чунин сохторҳо ҳамчун комплексҳои саноатӣ ва тиҷоратӣ, экосистемаҳо, саноатҳои инфрасохторӣ ва кишоварзӣ бо иштироки ҳукумат, ки метавонад ба устувории рушди минтақавӣ мусоидат намояд.

Дар боби дувум – «Тамоюл ва омилҳои таъмини устувории иқтисодӣ дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон» мазмуни муаммо, тамоюлҳо дар нишондодҳои рушди устувори минтақа арзёбӣ намуда, омилҳои, ки ба рушди устувори минтақа таъсир мерасонанд, таҳлил карда шуданд.

Дар шароити таъмини рушди устувори минтақаҳо, самти афзалиятноки максималӣ метавонад ба сифати ниятҳои асосии фаъолият бошад, аммо бояд бо назардошти он, ки эҳтимолияти иқтисодии иҷтимоию экологии минтақаҳо амалӣ карда шаванд, татбиқи худро ёбанд.

Аз ин рӯ, бояд ба назар гирифт, ки тадқиқот бояд дар асоси тақсимои меъёрҳо аз вазифаҳои гуногун, аз ҷумла, захираҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, табиӣ ва институтсионалӣ анҷом дода шаванд. Якум, истифодаи самарабахши захираҳои иқтисодӣ дар минтақа, ки метавонад бо муайян кардани ҳиссаи минтақа дар миқёси милли арзёбӣ шаванд.

Ҷадвали 1 – Вазни қиёсии вилояти Суғд дар нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2017 (%)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо							
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Суръати афзоиши соли 2017 нисбат ба соли 2011
Дар ташаккули ММД	23,9	24,8	25,7	25,3	24,9	25,5	27,3	1,1
дар истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ	28,4	30,3	32,3	39,9	42,2	50,7	50,2	1,8
дар ташаккули маҳсулоти кишоварзӣ	29,4	36,7	36,2	35,5	34,4	41,2	34,4	1,2
дар савдои чакана	37,4	38,7	41,6	42	41,5	41,5	40	1,1
дар гардиши савдои беруна	27,2	34,4	40,1	46,8	49,7	47,6	51,6	1,9
дар ҳаҷми содирот	23,3	36,8	38,6	46	52,5	49,7	42,2	1,8
дар ҳаҷми воридот	28,8	33,6	41,6	47	49	47	55,7	1,9

Муаллиф тартиб додааст аз рӯи маълумоти: Солномаи оморӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. -Душанбе: АОПҶТ, 2017.- с.90-91; с.198-204; с.391-392; Нишондиҳандаҳои асосии савдо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: АО ПҶТ, 2018.-с.13

Дар истеҳсоли ММД дар охири соли сипаришудаи соли 2017, ҳиссаи вилояти Суғд 27,3 фоизро ташкил дод, ки ин нишондиҳандаи афзоиши нишондиҳандаҳои рушд дар муқоиса бо соли 2011 (1,1) маротиба зиёд мебошад. Тақрибан ин тамоюл дар солҳои гузашта рух дода буд. Саноати вилояти Суғд дар ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар кишвар (50,2 фоиз) мебошад, ки аз сабаби ҷойгиронии нерӯҳои саноатии бузург дар ин минтақа мебошад. Дар сохтори содирот инчунин вазъи намоёнро вилояти Суғд (42,2%-ро ишғол менамояд, ки фаъолияти баланди иқтисодии аҳолии вилояти Суғдро нишон медиҳад. Ин нишондиҳандаҳо метавонанд болотар бошанд, агар иқтисодиёти минтақа диверсификатсия карда шавад ва заминаи захиравии минтақа ба таври мунтазам истифода бурда шаванд.

Дар таъмини рушди босуботи минтақаҳо, аз ҳама муҳимтар сатҳи сатҳи шуғлнокии захираҳои меҳнат дар вилояти Суғд мебошад, ки дар минтақа захираҳои фаровоне пайдо мекунанд. Дар вилояти Суғд аҳолии соли 2017 дар муқоиса бо соли 2013 беш аз 1,7 маротиба афзуд. Бо вуҷуди

ин, агар мо бо афзоиши аҳоли бо шумораи кормандон муқоиса кунем, вазъият ба назар мерасад. Аз соли 2017, аз 2 млн. 608 ҳазор нафар, танҳо 608,1 ҳазор нафар дар истеҳсолоти иҷтимоие кор мекарданд, ки 23% -и умумии онҳо мебошанд. Дар ноҳияҳои Масчоҳи Кухӣ, 52,9%, Айни 34,3%, Зафаробод 33,6%, шаҳрҳои Хуҷанд ва Гулистон 32,9% -ро ташкил медиҳанд. Дар муқоиса бо онҳо, дар дигар соҳаҳо ин нишондиҳанда дар сатҳи паст қарор дорад, яъне дар маҷмӯъ ба ҳисоби миёна 25%, яъне 4 нафар танҳо як нафар кор мекунад.⁴

Бо дарназардошти он, ки дар асоси нишондодҳои умумӣ арзёбии илмӣ асоснокшудаи рушди минтақавӣ имконнопазир аст, мо зарурати таҳлили нишондиҳандаҳоро дар як воҳиди махсус, аз ҷумла, МММ ба ҳар як нафар ва аҳолии меҳнатӣ дар иқтисодиёти вилояти Суғд зарур мешуморем.

Ҷадвали 2 – Рушди баъзе нишондиҳандаҳои иҷтимоию иқтисодии вилояти Суғд дар солҳои 2011-2017 (сомонӣ)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо				
	2010	2014	2015	2016	2017
МММ ба ҳар нафари аҳоли	254,3	469,5	461,8	541,8	639,4
МММ ба нафари машғули меҳнат	18328,5	28718,5	28848,1	34526,0	41412,5

Муаллиф тартиб додааст аз рӯи маълумоти: Солномаи оморӣ вилояти Суғд.- Хуҷанд-2018: Сарраёсати Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд, Хуҷанд-2018,-.7-9с.

Маълум аст, МММ ба ҳар як сари аҳоли дар ҳисоби мутлақ хеле хурд аст, ки он дар соли 2017 639,4 сомони ро ташкил медиҳад ё дар ҳаҷми тақрибан 65 доллари ИМА рост меояд. Дар ҳоле, ки МММ барои ҳар як корманд, афзоиш вучуд дорад, ки воқеияти рӯҳбаландкунанда аст, аммо баръакси пажӯҳиш, ки истеҳсоли он коҳиш ёфтааст, ба фикри мо қаноатбахш нест.

Барои адолат, бояд қайд кард, ки вилояти Суғд аз низоми маъмурий-фармондеҳии шӯравӣ захираи бузурги саноатиро мерос гирифтааст. Ин мавқеъ дар айни замон қисми асосии саноати вилояти Суғд аст, ҳарчанд қисми асосии соҳаҳои вилояти Суғд дар солҳои ислоҳоти бозор ба бӯҳрон дучор шуда буд, нерӯи қабилӣ худро аз даст дода бошад ҳам, аммо дар он ҳолат устувор боқӣ монд. Дар натиҷа, ҳиссаи истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар вилояти Суғд дар соли 2017 зиёда аз 60% -ро ташкил дод, ки ин нишондиҳандаи эҳёи ин соҳаро нишон медиҳад, зеро он дар соли 2010 танҳо 39,7% -и МММ минтақаро таъмин намуд⁵. Аз гуфтаи боло, метавон

⁴ Солномаи оморӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. -Душанбе: АОПҚТ,2018.- Сарраёсати Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд, Хуҷанд-2018с. 8-24-75с.

⁵ Сарраёсати Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд, Хуҷанд-2018 с. -176с.

қайд кард, ки бахши саноатӣ тадричан ба суръати афзоиш табдил меёбад, ки воқеан аз сатҳи пешбинишуда ҳоло дур аст. Аз ин мавқеъ, мо ба баъзе маълумотҳои воқеӣ рӯ меоварем.

Ҷадвали 3 – Ҳаҷми сармоягузори асосӣ ва миқдори корхонаҳои саноатӣ дар иқтисодиёти вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон

	Воҳиди ченак	Солҳо				
		2010	2014	2015	2016	2017
Сармоягузорӣ	млн.сомонӣ.	610,6	1380,9	1658,9	1925,0	1991,3
Миқдори корхонаҳои саноатӣ	шумора	221	265	312	286	282
Миқдори корхонаҳои ғойданок	шумора	114	138	169	194	192
Ҳиссаи корхонаҳои ғойданок	бо %	51,6	52,0	54,1	67,8	68,1
Ба кор андохтани фондҳои асосӣ	млн.сомонӣ	430,5	621,8	1247,3	1360,5	1455,8
Ҳиссаи молҳо, кор ва хизматрасонии инноватсионӣ дар МММ	бо %	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02

Муаллиф тартиб додааст аз рӯи маълумоти: Солномаи оморӣ вилояти Суғд.- Хуҷанд-2018: Сарраёсати Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд, Хуҷанд-2018-12-13 с.

Сармояи капиталӣ дар иқтисодиёти минтақавӣ дар соли 2017 (1991,3) млн. сомони ро ташкил дод, ки дар муқоиса бо соли 2016 (1,04) маротиба афзудааст. Дар ҳоле, ки шумораи корхонаҳои саноатӣ дар соли 2017 ба 282 адад расид, ки он тақрибан 2% кам шуд. Сарфи назар аз самарабахшии мусбати афзоиши сармоягузориҳо ба иқтисодиёти вилояти Суғд, баъзе нишондиҳандаҳое, ки ба устувории рушди иқтисодии вилояти Суғд таъсири бевосита доранд, ба талабот мувофиқанд. Ҳадафҳои ташвишовар ҳиссаи ҳеле пасттарини корхонаҳои ғойдаовар, яъне тақрибан 68,1% -ро ташкил медиҳад, боқимондаи он нокифоя буда, барои беҳтар намудани ин вазъият тадбирҳои таъҷилиро талаб мекунад.

Дар баробари он, дар масъалаҳои устувории рушди минтақавӣ, масъалаҳои буҷетӣ низ муҳиманд. Дар шароити бозор дар ҳамаи минтақаҳои кишвар даромадҳои андозӣ ташаккулдиҳандаи буҷет ҳисоб мешаванд. Аз ҷумла, ҳиссаи воридоти андоз дар буҷаи маҳаллӣ дар вилояти Суғд дар сатҳи 84,4 - 95,5 фоиз, ки механизми фискалиро дар иқтисодиёти минтақавӣ нишон медиҳад. Аммо, даромади буҷети вилоятӣ ба ҳар сари аҳоли дар соли 2017 616 сомони ро ташкил дод, ки нисбат ба соли 2010 (2.9) маротиба зиёдтар аст, аммо дар муқоиса бо арзиши мутлақ ҳеле паст аст. Бо вуҷуди ин, бори андози ҳар сари аҳоли дар минтақаҳо

баланд аст, ки дар он соли 2017 дар сатҳи 532,5 сомонӣ қарор дошт, ки қариб ба андозаи даромади ҳар сари аҳоли баробар буд⁶.

Байни ҷузъҳои ки устувории рушди минтақаро муайян мекунад, асосан омили экология мебошад, ки дар қадвали навбатӣ оварда шудааст.

Қадвали 4 – Нишондиҳандаҳои тавсифкунандаи ҳолати экологӣ дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон

	Солҳо							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Истихроҷи партовҳо ба муҳити зист (ҳаз.тонн)	4,5	5,9	7,4	8,5	10,7	8,8	10,4	10,8
Сатҳи ифлосшавии атмосфера (ҳаз.тонн)	0,5	0,6	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7

Муаллиф тартиб додааст аз рӯи маълумоти: Солномаи оморӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: АОПҚТ, 2018.- с.192.

Мувофиқи маълумоти мазкур равшан гардидааст, ки сол дар сол дар иқтисодиёти вилояти Суғд истихроҷи партовҳо ба муҳити зист зиёд шудааст. Агар мо муқоиса кунем, дар соли 2017 истихроҷи партовҳо дар муҳити зист нисбат ба соли 2010 (2,4) маротиба афзудааст. Дар натиҷаи ин вазъият, сатҳи ифлосшавии ҳаво зиёд шудааст.

Аз як тараф, афзоиши партовҳо ба муҳити зист ва сатҳи ифлосшавии ҳаво ба назар расад, аз тарафи дигар афзоиши фаъолияти иқтисодиро нишон медиҳад, вале аз ҷиҳати дигар, ба экологияи минтақа, ки дар таъмини рушди устувор муҳим аст, зарар дорад. Азбаски дар иқтисодиёти бозор, субъектони иқтисодиёт дар самти фоида баъзан масъалаҳои экологиро фаромӯш мекунанд, ки дар ояндаи онҳо метавонанд барои ҷомеа арзишманд бошанд.

Мисли ин масъалаҳо дар бораи устувории рушди минтақавӣ, ҷузъҳои инфрасохторӣ муайян таъсири мушаххас дорад. Махсусан, самаранокӣ ташкили ҳудудии ҷомеа ба рушди робитаҳои нақлиёти автомобилӣ, тақвияти фазои иҷтимоиву ҷуғрофӣ ва таъмини робита бо минтақаҳои дигар ва берун аз он тавассути интиқоли захираҳо ва ба молҳои истеҳсолшуда таъсири бевосита дорад.

Дар асоси ҳамаи гуфтаҳои дар боло зикршуда, метавон ба хулоса оем, ки устуворӣ маҷмӯи нишондиҳандаҳое аст ва дар арзёбии он, таҳияи модели бисёрҷанбаи иқтисодӣ зарур аст. Мӯҳтавои модел ба баҳодиҳии тамоюлҳо барои таъмини устувории рушди минтақавӣ, вобаста ба сатҳи ба даст овардани аломатҳои нишондод дар марҳилаи кунунии рушд мебошад. Ин нишондиҳандаҳо нишон медиҳанд, ки вазъи фаъолияти сармоягузорӣ,

⁶ Солномаи оморӣ вилояти Суғд.- Хучанд-2018: Сарраёсати Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд, Хучанд-2018.-335с.

иктидори истеҳсолӣ, шуғл, сатҳи саноатисозӣ, иқтисодиёт, дараҷаи даҳолати давлат дар минтақаҳо ва ғайра мебошанд. Аз ин рӯ, мо МММ ба ҳар сари аҳоли ҳамчун нишондиҳандаи самаранок, ки иқтисоддонҳо ба категорияҳои нишондодҳои интегралӣ ворид намуданд интиҳоб намоем (У), ки мундариҷаи устувори рушди иқтисодиро дар минтақаҳо тавсиф мекунад, интиҳоб намудем. Азбаски ин критерия метавонад барои танзими истифодаи нерӯи истеҳсолӣ ва ҳолати зиндагӣ дар минтақаҳо метавон баҳо дод. Ба сифати нишондиҳанда омилҳои зерин гирифта шуданд: - ҳаҷми сармоягузорӣ дар иқтисодиёти вилояти Суғд (X1) - ба истифода додани воситаҳои асосӣ (X2), - суръати афзоиши истеҳсолоти саноатӣ (X3), афзоиши шумораи миёнаи солонаи кормандон (X4) - нишондиҳандаи нархи истеъмоли (X5). Чун давраи омӯзишӣ, мо солҳои соҳибистиклолиро интиҳоб намудем.

Дар асоси ҳисобҳои дахлдор тавассути истифодаи барномаҳои махсус, дараҷаи таъсири нишондиҳандаҳо ба самарабахшӣ ҳисоб карда шуд.

$$Y_t = 2,037 \cdot X_1 + 0,431 \cdot X_2 + 10,881 \cdot X_3 + 167,33 \cdot X_4 - 18,11 \cdot X_5$$

Дар муқоиса бо коэффитсиентҳои эластикӣ дар муқоиса бо бузургии мутлақ қайд карда мешавад, ки нишондиҳандаи самарабахши МММ ба ҳар сари аҳоли ба тағйирот дар чунин як омил ба сифати миқдори миёнаи солонаи кормандон дар иқтисодиёт мебошад. Муносибати байни хусусияти натиҷавӣ ва маҷмӯи хусусиятҳои омилҳо, ки ба модели регрессионӣ дохил карда шудаанд, зич аст.

Дар мутаносиби нишондиҳандаҳои пешгӯии омилҳо, мо метавонем бузургии ҷустуҷӯшавандаи талаботро барои хизматрасониҳо дар t-сол гирем. Арзиши нишондиҳандаҳои омилҳоро метавон дар асоси усулҳои экстраполятсия муайян кард.

Дар марҳилаи ҷорӣ рушди вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба натиҷаи интегралӣ нишондиҳандаҳои МММ ба ҳар сари аҳоли таъсири бештар шумораи аҳолии дар иқтисодиёт машғул, яъне шумораи солонаи коргарон мерасонад.

Байни нишондиҳандаҳои омилҳо таъсири бештарро сатҳи саноатикунории иқтисодиёти минтақа, ки дар нишондиҳандаи суръати афзоиши маҳсулоти саноатӣ инъикос гардидааст дорад.

Дар боби сеюм – «Тақомули механизмҳои таъмини рушди устувори вилояти Суғд дар шароити муосир» самтҳои афзалиятнокӣ таъмини устувори рушди иқтисодии минтақа, таҳкими равишҳо барои бештар намудани идоракунии рушди устувори минтақа муайян гардидаанд.

Самтҳои афзалиятноки рушди вилояти Суғд бо дарназардошти ақидаҳо ва ҳадафҳои концептуалӣ дар се ҳуҷҷати сиёсӣ - Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Барномаи рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 муайян

карда шудаанд. Мутобиқи концепсияҳо ва барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тамоми минтақаҳо, бахусус дар вилояти Суғд, барномаи минтақавии рушди иҷтимоию иқтисодии солҳои 2016-2020 қабул карда шудааст.

Мо мундариҷаи самтҳои устувори рушдро дар доираи татбиқи арзишҳои мушаххаси ҳадафноки рушди устувор барои соли 2020 дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи 2030 баррасӣ намудем.

Маълум, ки дар ин стратегия арзишҳои мушаххаси нишондиҳандаҳо дар асоси се сценарияи рушд ҳисоб мешаванд: якум навъи инноватсионӣ рушди саноат, дуюм навъи саноатии рушд ва сеюм навъи саноатӣ-инноватсионӣ аст. Дар тадқиқоти мо, ба навъи сеюм таваҷҷӯҳ зоҳир менамоем, зеро он шакли навъи саноатӣ-инноватсионӣ ҳадафи асосии стратегияи давлати мо мебошад. Ин безътиной, арзиши мақсадноки нишондиҳандаҳо дар ин стратегия асосан ба сатҳи умумиҷумҳуриявӣ вобаста аст. Бо вучуди ин, бояд таъкид кард, ки ҳар як минтақа, воҳидҳои маъмурию ҳудудӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд арзишҳоро ҳамчун ҳадафҳои асосӣ ва дар асоси он, бо неқӯаҳволии аҳоли дар минтақаҳо ва дар маҷмӯъ он бояд дар кишвар беҳтар карда шаванд. Имрӯз дар амалияи иқтисодиёти дохилӣ зарурати таъҷилии устувори иқтисодиёти минтақавӣ бо арзишҳои меъёрӣ, ки аз вазифаҳои зерин иборат аст, ба вучуд меояд: аз иқтисодиёт, татбиқи ислоҳоти бозор, аз ҷониби иҷтимоиёт.

Аз нуқтаи назари муносибати иқтисодӣ, муқоисаи нишондиҳандаҳои меъёрӣ воқеӣ дар ҷадвали 5 нишон дода шудааст.

Ҷадвали 5 – Нишондиҳандаҳои иқтисодии рушди устувори минтақаҳо дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон

Нишондиҳандаҳо	Воҳиди ченак	Аҳамияти ҷузъии НРУ барои соли 2020 (мувофиқи СМР)	Солҳо					Соли 2017 бо % нисбати соли 2010
			2010	2014	2015	2016	2017	
Даромад ба ҳар сари аҳоли	сомонӣ	8869	249,28	396,35	380,01	418,52	560,60	224,9
Ҳиссаи сармоя дар МММ	бо%	13 %	4,6	5,9	4,3	4,8	5,9	128,3
Маҷмӯи пасандозҳои дохилӣ нисбат ба ММД	бо %	*30	-	-	-	13,8	11,9	86,2

Муаллиф тартиб додааст аз рӯи маълумоти: Барномаи миёnmӯҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020, Душанбе-2016с; -125-209с;

Аз ҷумла, нишон дода мешавад, ки аҳамияти максималии даромади аҳоли дар соли 2020 дар СМР барои давраи то 2030 дар ҳаҷми 8869 сомонӣ

нишон дода шудааст. Ин нишондод дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон ханӯз дар сатҳи паст қарор дорад. Аз ҷумла, дар соли 2017 даромади сарикасӣ дар муқоиса бо арзиши мушаххас 6,4 фоизро ташкил додааст. Дар солҳои қаблӣ он камтар буд. Бо назардошти он, ки то соли 2020-ум хеле кам мондааст ва расидан ба ҳадафҳои пешбинишуда дар ин самт чораҳои таъхирнопазир андешида шаванд. Дар бораи сармоягузориҳо ба воситаҳои асосӣ, арзиши мақсаднок мутобиқи СМР барои давраи 2030 бояд дар сатҳи 13% бошад, ҳолати кунунӣ дар сатҳи 9% қарор дорад. Ин маънои онро дорад, ки яке аз сармоягузориҳои зиёд дар таҳия ва таҷдиди воситаҳои истеҳсолоти истеҳсоли ҷалб карда шаванд. Нишондиҳандаи пасандозҳои умумии дохилӣ ба МММ бояд дар сатҳи 30% бошад ва дар вилояти Суғд 14% аст. Ин маънои онро дорад, ки зарурати андешидани чораҳои ҳавасмандгардонӣ барои ҷалби маблағҳои аҳоли ба бахши бонкӣ, дар шакли амонатҳо ва пасандозҳо мебошад.

Маълум, ки яке аз талаботи асосии ислоҳоти бозор дар ташаккули моликияти хусусӣ ва таъмини тавозуни мусбӣ гардиши савдои хориҷӣ аст. Аз ин мавқеъ, рушди устувори минтақаро вобаста ба татбиқи ислоҳоти бозор дар асоси омӯзиши нишондиҳандаҳои таҷдиди сохтори иқтисодии минтақавӣ метавон арзёбӣ кард.

Ҷадвали 6 – Нишондиҳандаҳои барқарорсозии иқтисодии вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон

Нишондиҳандаҳо	Аҳамияти ҷузъии НРУ барои соли 2020 (мувофиқи СМР)	Солҳо					Бо ҳисоби миёна соли 2010 нисбати соли 2017
		2010	2014	2015	2016	2017	
Ҳиссаи корхонаҳои хурд дар шумораи умумии корхонаҳо		72,6	74,2	66,2	66	64	68,6
Мутаносибии содирот ва воридоти маҳсулот	75/25	21,9\78	18,2\81,7	21,0\78,9	23,8\76,1	24,6\75,4	21/79

Муаллиф тартиб додааст аз рӯи маълумоти: Солномаи оморӣ вилояти Суғд.- Хуҷанд-2018: Сарраёсати Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд, Хуҷанд-2018.-323-339с.

Рушди миқдори корхонаҳои хурде, ки дар маҷмӯи онҳо тамоюли боз ҳам мустаҳкамтар шудани муносибатҳои бозаргониро доранд. Мо чунин мешуморем, ки ин раванд бесарусомона аст, тамоюли равшан надоранд. Аз ҳиссаи корхонаҳои хурд дар соли 2017 ба 64% шумораи умумӣ баробар буд, дар муқоиса бо соли 2010 коҳиш ёфтааст. Дар соли сипаришуда шумораи корхонаҳои хурд тақрибан 12% кам шуданд. Дар баробари ин, нишондиҳандаи таносуби содирот ва воридоти маҳсулот дар мамлакати мо вазъият қаноатбахш нест, яъне вилояти Суғд дар соли 2017, мутаносибан 24,6% бар 75,4% аст. Тақрибан, ҳамин гуна тамоил дар давраҳои гузашта

буд. Барои нишондиҳандаи мақсаднокии таносуби содирот ва воридот бояд тағйир дода шавад, яъне зиёдтар содирот нисбат ба воридот гардад. Аз ин рӯ, роҳбарияти вилоят дар ин самт бояд тадбирҳо оид ба баланд бардоштани истехсоли маҳсулотҳои содиротӣ ва таъсиси маҳсулоти воридотивазкунанда, ки иқтисодиёти минтақаро беҳтар менамояд, ҳавасманд гардонанд.

Дар шароити таъмини устувории минтақавӣ, муқоиса бо меъёри иҷтимоии аҳоли мувофиқ аст.

Ҷадвали 7 – Нишондиҳандаҳои иҷтимоии рушди устувори минтақа

Нишондиҳандаҳо	Аҳамияти ҷузъии НРУ барои соли 2020 (мувофиқи СМР)	Солҳо					Бо ҳисоби миёна соли 2010 нисбати соли 2017
		2010	2014	2015	2016	2017	
Коэффитсиент «Чини»	0,40	0,576	0,686	0,663	0,709	0,701	0,667
Сатҳи камбизоатӣ%	20	47,2	32,0	31,0	30,3	29,7	34,0
Сатҳи бекорӣ%	*6-7	14,6	10,9	10,9	10,8	9,7	11,4
Афзоиши табиӣ аҳоли ба 1000 нафар	17,5	23,3	23,3	22,3	20,3	19,5	21,7
НРЗИ дар ҶТ (ИРЧП в РТ)	на пастар аз ҷои 60- ум 0,798	ҷои 137-ум 0,585	ҷои 133-ум 0,607	ҷои 130 0,640	ҷои 127 0,650	ҷои 127 0,650	-

Муаллиф тартиб додааст аз рӯи маълумоти: Солномаи оморӣ вилояти Суғд.- Хуҷанд-2018: Сарраёсати Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд, Хуҷанд-2018.-10-11с.

Барои таснифи вазъи соҳаи иҷтимоӣ дар иқтисодиёти вилояти Суғд мо коэффитсиенти чиниро, ки сатҳи тақсими даромадро баҳогузорӣ намудааст, арзёбӣ менамоем. Барои таъмини устувор, дар ояндаи наздик барои ба даст овардани арзиши мақсадноки коэффитсиенти чинӣ дар вилояти Суғд зарур хоҳад шуд. Сатҳи бекорӣ дар вилояти Суғд низ нисбатан ба сатҳи бекории табиӣ каме баланд аст. Нишондиҳандаи рушди захираҳои инсон дар ҷумҳурӣ, ки дар гузориши СММ оид ба рушд нашр шудааст, дода мешавад. Мутобиқи ин гузориш, дар соли 2017 Тоҷикистон дар байни кишварҳои ҷаҳон дар ҷои 127-ум ҷойгир шудааст, ки дар байни кишварҳои ИДМ бо нишондиҳандаи 0.650 қарор дорад.

Дар шароитҳои нобаробарии рушди ноҳияҳои вилояти Суғд шароити мусоид фароҳам оварда, раванди интиқол додани онҳо ба тарзи рушди устувор бо шароитҳои зерин фароҳам оварда мешавад:

- татбиқи сиёсати сохторӣ ба хусусиятҳои ҳар як минтақаи вилояти Суғд мувофиқ аст. Ҳангоме ки онҳо дар марҳилаи кунунӣ инкишоф меёбанд, сохторҳои гуногуни иҷтимоӣю иқтисодӣ рушд. Аз ҷумла:

А) то саноатикунонӣ, дар доираи фаъолияти анъанавии иқтисодӣ, хусусияти минтақаҳои кӯҳӣ ва аграрӣ (Масчоҳи Кӯҳӣ, Айнӣ, Мастчоҳ, Ашт, Деваштич ва Шаҳристон);

Б) саноатӣ, ки дар асоси бахши дуввуми иқтисодиёт (Гулистон, Бустон, Конибодом, Исфара, Б. Ғафуров);

В) аз нав тавлиди постиндустриалӣ (Хучанд, Панҷакент)

Ғаёлияти муштараки ин сохторҳо ғаёлсозии захираҳои ҳамгирӣ дар минтақаҳои вилояти Суғд ва дар навбати аввал, чунин шаклҳои ташкили фазои ягонаи барномавӣ дар асоси ҳамохангсозии манфиатҳои ҳамаи субъектҳои он, рушди кластерҳои байниидоравӣ дар асоси муттаҳидсозии нерӯи ҳокимият ва тиҷорат муассисаҳои низоми сармоягузорӣ-инноватсионӣ.

Механизми рушди устувори минтақавӣ дар фароҳам овардани шароит барои истифодаи самарабахши ҳамаи захираҳое, ки дар минтақа ҷойгиранд, дар навбати аввал табиӣ ва баъд моддӣ, интеллектуалӣ, молиявӣ, иттилоотӣ демографӣ ва ғайра пешбинӣ шудаанд.

Татбиқи сиёсати минтақавии иҷтимоиро дар сатҳи баланд ва мазмуну мундариҷаи муносибатҳои байни ҳокимият ва идоракунӣ, аз тарафи дигар, аз ҷониби корхонаҳо ва ташкилотҳо, инчунин аҳоли муайян карда мешавад. Ин муаммо дар асоси таҳияи принципҳои шарикӣ иҷтимоӣ ва истифодаи усулҳои мухталифи ҳамгирӣ ва самаранок сохтани модели концептуалии рушди устувори минтақа ҳал карда мешаванд.

Дар давраи истиқлолият ба рушди деҳот афзалият дода шавад. Давлат дар ҷаҳорҷӯбаи ин афзалиятҳо як қатор лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар соҳаи энергетика, нақлиёт ва роҳҳои автомобилгард, кишоварзӣ, обтаъминкунӣ, соҳаҳои маориф ва тандурустӣ дар ҳамаи шаҳру деҳоти ҷумҳурӣ амал мекунанд.

Бо вучуди ин, воқеияти муосир нокифоягии тадбирҳое андешида, зарурати қабули Барномаи рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ шаҳрҳо ва ноҳияҳои вилояти Суғдро, ки бояд самаранок ва оқилона истифода бурдани захираҳои мавҷударо нишон медиҳад.

III. ХУЛОСАӢ ПЕШНИӢОДӢО

Таҳқиқоти рушди устувори иҷтимоӣ иқтисодӣ вилояти Суғд ба мо имконият доданд, ки хулосаҳои зеринро пешниҳод кунем:

1. Таҳаввули рушди устувори системаҳои минтақавии иҷтимоӣ иқтисодӣ дар шароити муосир хеле муҳим аст. Азбаски рушди ҳамохангсозии захираҳои иқтисодӣ ва табиӣ, сармоягузорӣ, рушди инфиродӣ ва тағйирёбии институтсионалӣ қобилияти ҷорӣ ва ояндаи барои ниёзҳои инсон ва ояндаро тақвият медиҳад.

2. Рушди устувори минтақаҳо таъмини яқвақтаи босамари афзоиши иқтисодиро, ки ба талаботи имрӯзаи замонавӣ ҷавобгӯ аст, инчунин нигоҳ доштани захираҳои табиӣ, беҳтар намудани муҳити зист ва баланд бардоштани иқтидор тавассути истифодаи васеи инноватсияҳо барои насли оянда дар маҳалли муайяни маъмурию ҳудудиро мефаҳмонад.

3. Рушди устувори минтақа аз хусусиятҳои ҷуғрофӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, демографӣ, истеҳсоли, геополитикӣ вобаста аст. Таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ нишон медиҳад, ки кластери минтақавӣ, системаи идоракунии ҳамгироиро барои чунин сохторҳо ҳамчун комплексҳои саноатӣ ва тижоратӣ, марказҳои таҳлилӣ, мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар асоси принципи мувофиқ ва ҳамроҳ бо иштироки давлат ташкил медиҳад.

4. Рушди тамоми системаи минтақавӣ аз ҷойгиршавии ҳудуди онҳо, мавҷудияти захираҳои иқтисодӣ, табиӣ, иқтисодии инсониву моддӣ ва техникӣ вобаста аст. Ин нишон медиҳад, ки дараҷаи инкишофи минтақаи алоҳида метавонад аз дурнамои мухталиф арзёбӣ карда шавад, яъне, аз иқтисодиёи экологӣ, иҷтимоӣ, институтсионалӣ ва ғ. вобаста аст. Рушди устувори вилояти Суғд ҳамчун воҳиди маъмурию ҳудудии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд асосан аз нуқтаи назари вазъи иқтисодии рушди минтақавӣ, инчунин ноҳияҳо, шаҳрҳо, шаҳракҳо, деҳаҳо омӯхта шавад.

5. Барои рушди устувори иқтисоди минтақавӣ, сиёсати дахлдори давлатӣ зарур аст. Таъсиси сиёсат ба принципҳои зайл оид ба рушди иҷтимоию иқтисодии минтақавӣ асос меёбад:

- Барқарорсозӣ ва такмили мероси фарҳангии халқҳо - омили рушди минтақавӣ;

- таъмини истихроҷи бехатар ва истифодаи захираҳои табиӣ;
- ҳавасмандгардонии туризми ватанӣ;
- кам кардани оқибатҳои офатҳои табиӣ;
- татбиқи ягонагии минтақавӣ тавассути рушди ҳамаҷонибаи иҷтимоию иқтисодии минтақаҳо ва афзоиши рақобатпазирии онҳо;
- баланд бардоштани дониши соҳаҳои табиӣ минтақа;
- истифодаи базаи нави ашёи хом ва баланд бардоштани сатҳи пешниҳоди ҳудуди захираҳо;
- таъсиси минтақаи нави саноатӣ;
- татбиқи системаи мутобиқгардонии инфраструктураи байниидоравӣ (нақлиёт, коммуникатсия, роҳ);

- динамикаи технологияи иттилоотӣ ва бехбуди дастрасӣ ба истифодаи иттилоот;

Ҳамаи онҳо якҷоя ба ташаккул ва рушди устувори иқтисодиёти минтақавӣ мусоидат мекунанд. Азбаски онҳо истифодаи оқилонаи захираҳо ва ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ, ки муваффақияти иқтисодиёти ояндаро муайян мекунанд, пешбинӣ менамоянд.

IV. РҶҶҲАТИ ҚОРҶОИ АЗ РҶИ МАВЗҶИ ДИССЕРТАТСИЯ НАШРШУДА (бо забони аслӣ)

**а) интишорот дар маҷаллаҳои тақризшаванда, ки аз ҷониби ҚОА назди
Президенти ҚТ, инчунин ҚОА Вазорати маориф ва илми Федератсияи
Россия тавсия шудаанд:**

1. Джумаев А.К. Формирование МТК «Юг-Север» как многофакторный аспект устойчивого регионального развития Согдийской области Республики Таджикистан // Известия вузов. – Бишкек, Республика Кыргызстан, 2013. -№4. – С. 166-170.

2. Джумаев А.К. Приоритеты экономического развития Согдийской области Республики Таджикистан и стратегия ее сбалансированной устойчивости // Вестник Таджикского национального университета (научный журнал). – Душанбе, 2014. - №4.2/9 (151). – С.114-120.

3. Джумаев А.К. Некоторые подходы и контуры к формированию концептуальной модели устойчивого развития СЭС региона // Вестник ТГУПБП. – Худжанд, 2014. - №4 (60). – С. 134-140.

4. Джумаев А.К. Генезис устойчивого развития региона в условиях глобализации и особенности факторов, влияющих на экономическую стабильность Согдийской области // Вестник Педагогического университета. Издание Таджикского государственного педагогического университета имени С .Айни. - Душанбе, 2014. -№1 (56-2).- С. 159-165.

5. Джумаев А.К. Инновации в системе факторов устойчивого экономического развития Республики Таджикистан // Учёные записки. Серия: Естественные и экономические науки. - Худжанд, 2018.- №3(46). - С. 165-169.

б) нашриёт дар дигар маҷаллаҳо:

6. Джумаев А.К. Вектор устойчивого развития региона и его особенности в условиях глобализации малой открытой экономики // Учёные записки. Серия: Естественные и экономические науки - Худжанд, 2012. - №3 (26). – С.81-85.

7. Джумаев А.К. Организационно-экономические факторы обеспечения устойчивого развития региона. // Сборник научных трудов 15-й конференции профессоров и преподавателей ИЭТ ТГУК. - Худжанд, 2014. - С.180-186.

8. Джумаев А.К. Проблемы устойчивого развития региона и анализ факторов, влияющих на экономическую стабильность Согдийской области // Проблемы устойчивого роста экономики РТ. – Худжанд: «Нури Маърифат», 2014. -Том 3. – С. 215-221.

9. Джумаев А.К. Функционирование международных транспортных коридоров и их роль в обеспечении социально-экономического развития страны // Социально-экономическое развитие стран СНГ в контексте интеграции национальных экономик. – Душанбе: «Ирфон», 2014. – С. 240-245.

10. Джумаев А.К. Устойчивое развитие региона: источник экономической безопасности // Макроэкономические перспективы развития и рациональное размещение производительных сил: материалы Международной научно -

практической конференции, 9-10 июня 2016 года. – Душанбе: «Ирфон», 2016. – С. 304-307.

11. Джумаев А.К. Проблемы устойчивого развития экономики Согдийской области Республики Таджикистан // Таджикский технический университет им. ак. М.С. Осими. – Душанбе, 2018.

12. Ҷумаев А.Қ. Ҳамкории мутақобилаи омилҳо ва шартҳои рушди устувори минтақа. //Ташаккули рушди инноватсионии иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: муаммоҳо ва афзалиятҳо. ДИС ДДТТ. – Хуҷанд, 2018, - С. 197-201.

13. Ҷумаев А.Қ. Муносибатҳои методӣ ба муайянкунии рушди инноватсионии системаи иқтисодии минтақаҳо дар қаринаи назарияи рушди устувор// Российско-Таджикский (славянский) университет, факультет управления и информационных технологий. Международная научно-практическая конференция «Проблемы и опыт государственного управления экономикой и социальным развитием» (29 -30 ноября 2018 г.) – Душанбе, 2018.(0.5 п.л.).

14. Ҷумаев А.Қ. Ҷузъи экологии консепсияи рушди устувор. //Республиканская научно-практическая конференция, ГМИТ. – Бустон, 2019.